

Samuel Fleischacker, A Short History of Distributive Justice, Cambridge/London: Harvard University Press 2004, 190 p.

Het bijvoeglijk naamwoord in de titel heeft geen betrekking op de tijdsperiode die de schrijver beziet. Bij ideeënhistorische oefeningen als deze is het niet ongebruikelijk om te beginnen bij de denker die als eerste een idee separaat van andere heeft beschouwd, en te eindigen bij de filosoof wiens invulling van het begrip momenteel als de meest invloedrijke geldt. Dat een geschiedenis van verdelende rechtvaardigheid opent met Aristoteles en

besluit met Rawls is wat verwacht mag worden. Dat meer dan tweeduizend jaar denken over dit onderwerp op slechts 120 bladzijden (een epiloog, een uitgebreid notenapparaat, een register en een literatuurlijst completeren het geheel) wordt weergegeven, mag evenwel opmerkelijk heten. *A Short History of Distributive Justice* is dan ook niet zomaar intellectuele geschiedschrijving (welke vroegere denkers hebben op welke wijze over iets gedacht?) maar de genealogie van een idee. Fleischacker wil ons tonen hoe onze opvattingen over verdelende rechtvaardigheid zich in de geschiedenis van het denken hebben gevormd. Welke denkers hebben ertoe bijgedragen dat wij nu over verdelende rechtvaardigheid denken zoals we denken? En op welke wijze deden zij dat? Hij veronderstelt daarbij – en blijktens een recente CBS-enquête onder de Nederlandse bevolking niet ten onrechte – dat in Rawls' *A Theory of Justice* de tegenwoordige opvattingen over deze vorm van rechtvaardigheid op de meest adequate wijze onder woorden zijn gebracht.

This article from <https://www.oxfordjournals.org/> made available to anonieme bezoeker

Het exposé van Fleischacker is in een aantal opzichten bijzonder. Zijn schrijfrant is niet alleen trefzeker en doelmatig, maar ook nog eens opmerkelijk elegant. Hier hanteert een ideeënhistoricus de pen met de vaardigheid van een literator. *A Short History of Distributive Justice* is alleen al daarom zeer lezenswaardig. Wellicht belangrijker is dat de schrijver erin slaagt om ook werkelijk te *overtuigen*. En zoals gezegd heeft hij hiervoor niet veel ruimte nodig. *A Short History* kent dan ook maar drie hoofdstukken.

In het eerste hoofdstuk bespreekt hij de ontwikkeling van de idee van verdelende rechtvaardigheid van Aristoteles tot Smith. Fleischacker maakt in dit deel korte metten met wat zo'n beetje de standaardkijk op de ontwikkeling van de idee van verdelende rechtvaardigheid is geworden. Die kijk is deze: Aristoteles was de eerste om de idee van verdelende rechtvaardigheid onder woorden te brengen. In zijn *Nicomacheïsche Ethiek* stelde hij zich op het standpunt dat een verdeling slechts rechtvaardig is wanneer zij geschiedt op basis van merite. Eenieder is het erover eens dat rechtvaardigheid de vaardigheid is om recht te doen. Recht doen is eenieder het zijne geven, eenieder geven wat hem of haar toekomt, hem of haar datgene geven wat hij of zij *verdient*. En geven naar verdienste betekent dan bij Aristoteles (volgens velen) verdelen op basis van *merite*.

De standaardkijk op de ontwikkeling van het denken over verdelende rechtvaardigheid stelt vervolgens de wordingsgeschiedenis van het begrip voor als de steeds wisselende invulling van het verdienstebegrip, waarbij dan merite tijdens de Verlichting concurrentie krijgt van een ander criterium, namelijk dat van *behoefte*. Rechtvaardig is dan de verdeling die geschiedt op basis van behoefte en deze opvatting van verdelende rechtvaardigheid zou gaandeweg dominant zijn geworden, met als voorlopig eindpunt de formulering van dat idee door Rawls.

Fleischacker laat niet alleen zien dat de standaardkijk de zaken te schematisch voorstelt, ook maakt hij aannemelijk dat er in deze voorstelling nogal wat post-rawlsiaanse *hindsight bias* schuilt, waardoor aan de denkbeelden van belangrijke schrijvers uit het verleden niet altijd recht gedaan wordt. Om te beginnen met Aristoteles.

In vergelijkbare werken (ik noem slechts *Concepts of Justice* van D.D. Raphael, eerder door mij op deze plaats besproken) is het niet ongebruikelijk Aristoteles voor te stellen als de intellectuele antipode van Rawls waar het verdelende rechtvaardigheid betreft. De laatste is het te doen om de principiële verwoording van de verdeling van primaire sociale goederen en de rol van de overheid daarbij. Zoals bekend acht Rawls verdeling op basis van behoefte de enig rechtvaardige (en gezien naar behoefte aan primaire sociale goederen bestaat er tussen mensen principiële gelijkheid), zij het

This article from <https://www.oxfordjournals.org/doi/10.1093/rar/rar001> is made available by a partnership between the Royal Society and the Oxford Academic database. For more information see <https://www.oxfordjournals.org/doi/10.1093/rar/rar001> or contact your librarian.

dat hij daaraan overmerite (en de daarvan ongepaarde verschillen in behandeling) wel aanvaardbaar acht, mits de minstbedeelden er door de introductie van additionele merite-elementen ook op vooruitgaan. In de standaardvoorstelling is Aristoteles dan het toonbeeld van de filosoof die meent dat de staat goederen slechts op basis van merite te verdelen heeft. De waarheid is, en Fleischacker maakt dit meer dan voldoende duidelijk, dat Aristoteles zo niet over verdelende rechtvaardigheid heeft gedacht. Zorgvuldige lezing van diens teksten leert dat waar bij Aristoteles de opmerkingen over verdelende rechtvaardigheid en merite samengaan, hij slechts spreekt over het goed dat *politieke zeggenschap* heet. Het vraagstuk van de verdeling van andere schaarse goederen heeft hij nooit vanuit het perspectief van verdelende rechtvaardigheid gezien. De voorstelling van Aristoteles als Rawls' klassieke intellectuele tegenhanger is onjuist, omdat hij het bestaan van armoede en gebrek onder mensen simpelweg niet heeft gezien als principieel onrecht, en dus evenmin als iets dat zich leende voor correctie, laat staan door de staat.

En tot aan de Verlichting werd er zo over gedacht. Fleischacker laat de denkbeelden van Thomas, De Groot, Pufendorf en Locke over verdelende rechtvaardigheid de revue passeren en steeds stelt hij vast dat zij ver verwijderd zijn van de voorstelling van verdelende rechtvaardigheid als een zaak tussen *haves* en *have nots*.

Het tweede hoofdstuk is geheel aan de achttiende eeuw gewijd. Fleischacker voert hier vier denkers ten tonele, die substantieel hebben bijgedragen aan de moderne notie van verdelende rechtvaardigheid. Zo acht hij het de verdienste van Rousseau dat het besef heeft kunnen postvatten dat veel menselijk leed van menselijke makelij is, en dat het dus ook tot de mogelijkheden van mensen behoort om dat leed weg te nemen. Een goede staat, *i.e.* een door betrokken burgers gedragen democratische staat, zou vrijwel elk kwaad kunnen wegnemen. Maar ondanks zijn obsessie met ongelijkheid en zijn over-

tuinging dat politiek veel, zo niet alles vermag, blijkt Rousseau er toch een traditionele kijk op armoede en gebrek op na te hebben gehouden. Weliswaar corrumperen bezit en rijkdom politiek en moraal, en brengt ongelijkheid in zijn ogen niets anders voort dan ijdelheid, rancune en haat, de afschaffing van privébezit of de opheffing van ongelijkheid heeft Rousseau nimmer bepleit. Een klassieke burgerlijk-republikeinse kijk op bezit, dat wel, maar nergens ook maar de aanzet van een voorstel voor opheffing van al te grote ongelijkheid door middel van herverdeling.

Een radicaal andere kijk op armoede biedt Adam Smith. Fleischacker meent dat deze denker meer heeft bijgedragen aan de geboorte van de moderne notie van verdelende rechtvaardigheid dan wie ook. Mocht Rousseau oog hebben gehad voor de kwalijke gevolgen van verschillen in welvaart voor het politieke leven van burgers, Smith vestigt keer op keer de aandacht op de

This article from *Journal of Economic Surveys* is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. In your library, click on [Open Access](#) to see the full text. For more information, click on [Contact the publisher](#).

gevolgen voor hun privéleven. In zijn kijk op armoede en in de bevinding die eruit spreekt ten aanzien van de minder bedeelden, is de *Wealth of Nations* volgens Fleischacker niets minder dan revolutionair. Op verbazingwekkend veel plaatsen stelt Smith dagloners, kleine ambachtslui, weduwen, wezen en bedelaars voor als mensen die in niets van de schrijver, diens lezers, hun vrienden en bekenden verschillen, die net zo min als zij van nature met ondeugd behept zijn, en die net zo min als zij het verdienen om in de onderste maatschappelijke regionen te verblijven. Smith is de ware revolutionair, aldus Fleischacker, omdat hij zijn lezerspubliek met zijn vele voorbeelden uiteindelijk deze vraag voorlegt: verdienen de armen het niet om niet arm te zijn? En anders dan Rousseau komt Smith wel met voorstellen voor herverdeling (progressieve belastingheffing, het aanwenden van belastingopbrengsten ten behoeve van openbare voorzieningen voor de minder bedeelden, enz.).

De noodzaak van herverdeling en de rol van de staat daarin zijn door Kant benadrukt en verder onderbouwd. Volgens Fleischacker berust zijn bijdrage op tweeërlei. Allereerst schijnt Kant zich economische groei niet voorgesteld te kunnen hebben. Toch wat merkwaardig voor een zelfverklaarde student van de werken van Smith, maar het heeft er veel van weg dat Kant zich economie heeft gedacht als een *zero-sum game*, volgens welke iemands welvaart alleen ten koste van anderen kan toenemen. Een groot econoom was Kant dus duidelijk niet, maar gevoegd bij de idee dat alle mensen van gelijke en absolute waarde zijn, en bijgevolg een gelijk *recht* hebben op al het goede waarin natuur en arbeid kunnen voorzien, wordt hiermee het treffen van armenvoorzieningen wel tot een kwestie van een met dat recht corresponderende *plicht* gemaakt. Armenvoorzieningen van overheidswege zijn dan volgens Kant moreel te prefereren, omdat dit de gemeenschap van gelijke redelijke wezens dichterbij brengt. Particuliere liefdadigheid is niet alleen niet het voortbrengsel van een op beginselen geënte goede wil,

en om die reden welbeschouwd onbetrouwbaar, maar particuliere liefdadigheid schept bovendien een hiërarchie tussen gever en ontvanger. Zij degradeert de ontvanger, zelfs wanneer diens noden erdoor worden gelijkt.

Bij de Franse revolutionair 'Gracchus' Babeuf komen volgens de schrijver de lijnen samen. Hem komt tenslotte de eer toe om als eerste (in 1796, het laatste revolutionaire jaar) als eis van rechtvaardigheid te hebben gesteld dat de staat heeft zorg te dragen voor een herverdeling van goederen ten bate van de armen, en wel omdat eenieder een eigenlijk en afdwingbaar recht heeft op een gelijk aandeel in al wat natuur en arbeid hebben voortgebracht en kunnen voortbrengen. Babeuf zette met deze weergave van de idee van verdelende rechtvaardigheid de toon voor de discussies die zouden volgen. In het derde en laatste hoofdstuk ('From Babeuf to Rawls') tracht Fleischacker

This article from *Journal of Business Ethics* is published by Springer, a Springer Nature business media partner.

te realiseren waarom het tot Rawls heeft moeten komen, dusgevoel dat Babeuf's weergave werkelijk grondig werd doordacht. Allereerst bleef de reactie natuurlijk niet achterwege en die kwam dan ook van de kant van Townsend, Colquhoun, Malthus, Burke en anderen. Zij meenden op uiteenlopende gronden dat particuliere liefdadigheid wel degelijk bestaansrecht had, zulks in het volle besef dat particuliere initiatieven nimmer in staat zijn hongersnood volledig weg te nemen. Steeds veronderstelde men daarbij het anderszijn van armen. Zo moest openbare armenzorg volgens Townsend worden afgewezen, omdat armen en behoeftigen nu eenmaal intrinsiek inferieur zijn. Er zijn nu eenmaal mensen die van nature niet deugen, lui zijn en tot criminaliteit neigen, en dit maakt dat voor hen slechts noeste arbeid in het verschiet ligt. Dat particuliere liefdadigheid uiteindelijk geen verbetering van hun lot zal kunnen bewerkstelligen, is dan misschien maar goed ook. De gedachte dat armoede met de armen zal verdwijnen, krijgt uiteindelijk theoretische expressie in het sociale darwinisme van Herbert Spencer.

De positivisten (zowel de negentiende- als de twintigste-eeuwse) hadden zo weer hun eigen redenen om niets te doen met de idee van verdelende rechtvaardigheid. Ethiek in het algemeen en rechtvaardigheid in het bijzonder leenden zich domweg niet voor positivistische wetenschapsbeoefening. Ook Marx moet niet worden voorgesteld als een verdediger van de verdelende rechtvaardigheid. Wie meent dat het hem te doen was om de (her)verdeling van goederen heeft het beslist bij het verkeerde eind. De wijze waarop waren verdeeld worden, is volgens Marx immers geheel en al gedetermineerd door de productieverhoudingen. Het socialisme (in de wetenschappelijke variant dan toch) is niet uit op de rechtvaardige verdeling van de producten, maar beoogt de meest grondige herschikking van de productieverhoudingen. De behoefte aan (her)verdeling – en daarmee elke notie van verdelende rechtvaardigheid – zal na de finale herschikking geheel zijn verdwenen. Wel dicht Fleischacker aan Marx' antropologische ideeën veel invloed toe op de verde-

re geschiedenis van verdelende rechtvaardigheid. De immense invloed van de samenleving op het individu is pas door Marx echt aan het licht gebracht, zozeer dat zelfs een liberaal als Rawls geneigd is individuele talenten te beschouwen als het product van sociale invloeden.

De utilisten, ten slotte, hadden veel aandacht voor het lot van armen en behoeftigen. Hun positieve bijdrage aan de geschiedenis van verdelende rechtvaardigheid bestaat volgens Fleischacker primair uit hun attitude, die zowel wetenschappelijk als praktisch was. Utilisten reflecteerden niet zozeer op morele vraagstukken, maar waren gebrand op het vinden van oplossingen. Positief is ook het gegeven – althans naar de mening van Fleischacker – dat de idee van absolute rechten door de utilisten onverenigbaar met hun theorie werd geacht. Dat zij evenwel niet méér hebben bijgedragen, wijt de schrijver aan de verhouding van het nutsbeginsel tot de idee

This article from *Verdelende rechtvaardigheid* published by Eleven international publishing and made available to anonieme bezoeker

van verdelende rechtvaardigheid. Het argument is bekend: met het utilisme zou zelfs een apert onrechtvaardige instelling als slavernij te verdedigen zijn. Immers, zolang de genietingen van de meerderheid maar opwegen tegen de pijn van de minderheid die daarvoor nodig is, is elke handeling of instelling die dit effect sorteert, moreel aanvaardbaar. Hier doet Fleischacker, vrees ik, de utilisten toch tekort, en dan met name Jeremy Bentham. Hij verbindt te veel conclusies aan wat Mill en later Smart over rechtvaardigheid gezegd hebben. Zij plaatsten haar inderdaad tegenover het nutsbeginsel, maar Bentham deed dat zeer zeker niet, zoals de Bentham-studies inmiddels ook wel hebben uitgezeten. (Men raadplege J.R. Dinwiddy, 'Bentham on Private Ethics and the Principle of Utility', in: *Revue Internationale de Philosophie* 36 (1982), p. 278-300.) Blijkens de literatuuropgave heeft Fleischacker slechts van Benthams *Anarchical Fallacies* en *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* kennis genomen, hetgeen veel verklaart. Lezing van *The Article on Utilitarianism* is toch echt een *must*. Waar Fleischacker stelt (met Rawls overigens) dat utilisten te weinig aandacht hadden voor de verschillen tussen personen, heeft hij weer wel gelijk, hoewel vele hedendaagse utilisten een andere mening zullen zijn toegedaan.

In de ogen van Fleischacker is Rawls degene die na decennia van logisch-positivisme, analytische filosofie en emotivisme de moraalfilosofie weer respectabiliteit heeft verleend. Daar valt veel voor te zeggen. De stelling dat diens denkbeelden sedert het verschijnen van *A Theory of Justice* bepalend zijn voor het denken over distributieve rechtvaardigheid, is vermoedelijk ook juist. Voor moraalfilosofen die verdelende rechtvaardigheid tot voorwerp van hun beschouwingen hebben gemaakt, is *A Theory of Justice* waarschijnlijk onontkoombaar. Het is niet overdreven om te stellen dat zij in slechts twee kampen onder te brengen zijn. Er zijn er die verder werken in de richting die Rawls heeft gewezen (Dworkin, Cohen, Sen, Nussbaum) en er

R&R 2006 / 1

tiek en beleid, had Nozick meer aandacht verdiend. Wat een mens toekomt, waar een mens recht op heeft, dat zijn de gevolgen van zijn of haar keuzes, niets meer en niets minder. Dat is wat Nozick zegt, en dat lijkt precies ook het uitgangspunt te zijn van veel huidig beleid, zeker ook in Nederland.

Maar dit zijn kleine tekortkomingen. Fleischackers *A Short History of Justice* is een voortreffelijk boek, een echte aanrader ook voor het onderwijs.

Martin Buijsen (Rotterdam)